

Ideové, politické a hospodářské změny ve střední Evropě

Der schwierige Selbstfindungsprozess. Regionalismen – Nationalismen – Reideologisierung. Kolektiv autorů. Hg. Peter Gerlich, Krzysztof Glass. Wien – Österreichische Gesellschaft für Mitteleuropäische Studien, Toruń – Wydawnictwo Adam Marszałek, 1995, 257 stran, ISBN 3-901449-55-8, 83-86229-79-9.

Publikace *Der schwierige Selbstfindungsprozess* s výstižným podtitulem *Regionalismen – Nationalismen – Reideologisierung* se jednotlivými studii vrací k aktuální problematice ideově-politických přeměn ve střední a východní Evropě po pádu tamějších komunistických režimů. Jednotliví autoři ve svých příspěvcích sledují, jak byly realizovány cíle přechodu od kolektivisticko-autoritářského systému k demokratickému, požadavky svobody a demokracie, představy přeměn v hospodářství i námitky opozičních kruhů v Československu, v Polsku či v Maďarsku.

Za prvořadý úkol byla tehdy považována pluralizace moci. S menší pozorností se však setkala úloha individua ve společnosti. „*Nebyla sice podceňována, ale zároveň nebyla hodnocena podle požadavků demokratické politické kultury. Často splývala s představou z doby protikomunistického odboje, vnitřní emigrace či konformismu.*“¹

Přes rozdílné přístupy ke společensko-politické obnově se hlavní představitelé demokratizace ve střední a východní Evropě shodovali na tom, že je nutné překonat především dlouhodobou sovětizaci svých zemí. Přitom tempo a rozsah takové přeměny byly hodnoceny diferencovaně. Mezi vedoucími postavami přelomového období jsou uvedeni Václav Havel a Adam Michnik. „*Havlova analýza sametové revoluce signalizovala i vnitřní rozpornost těch, kteří po léta bojovali za obrození občanské humanity ve střední a východní Evropě.*“²

Jiří Dienstbier označil obnovu v této části našeho kontinentu za *politiku návratu do Evropy*. Podobně argumentovali také bývalí opoziční představitelé v Polsku a v Maďarsku. Pokud se tento pohled vzdálil politicky méně aktivní části obyvatelstva, nezřídka docházelo k reakcím zklamaných mas. Zájem o rozvoj demokracie a svobodného trhu sice klesal, ale velmi rychle se šířilo přání vyrovnat životní úroveň se západoevropskými zeměmi. Převážila touha zavést nejen „západní ráz ulic“, ale i celé společnosti. Bez povšimnutí však většinou zůstávaly rámcové podmínky západoevropského blahobytu, což ztížilo přístup k západní i vlastní realitě.

Publikace *Der schwierige Selbstfindungsprozess* upozorňuje na to, že proces seberealizace ve střední a východní Evropě postaví nejen jednotlivce, ale i celé národy tohoto regionu před obtížně řešitelné otázky geopolitické a kulturní příslušnosti. Podrobněji se pak specifickými problémy jednotlivých zemí střední Evropy po pádu komunistických režimů zabývají ve svých studiích Endre Kiss, Peter Gerlich, Jindřich Filipec a Blanka Filipcová. Všimají si např. politicko-teoretické a myšlenkové oblasti. „*Srovnání s historickým okamžikem počátku postsocialistické doby zřetelně ukazuje, že dnes nemůže být řeč ani o oideologizované, ani o nepolitické střední Evropě. Tento region je dnes znovu politicky i ideologicky obsazen.*“³

Kromě toho zmínění autoři upozorňují např. též na závažné faktory, které negativně ovlivňují politický vývoj ve střední Evropě. Zároveň upozorňují i na přežívající způsoby myšlení a myšlenkové konstrukce na západě i na východě našeho kontinentu, jakož i na nedostatek spolupráce mezi jednotlivými státy v této oblasti, a to zvláště při řešení otázek národnostních menšin apod.

Vojislav Stanovcic se ve své stati soustředil na problematiku etnických menšin ve státech s více etniky a na otázky růstu nacionalismu. „*Historické okolnosti vedly k rozdílným ve zvycích, náboženství apod... Formovaly se odlišné národnosti či etnika... Je důležité si povšimnout, že tento proces stále pokračuje, že se pod vlivem historických podmínek utvářejí nové národnosti.*“⁴ Vojislav Stanovcic si též všímá hlavních požadavků etnických skupin a perspektiv řešení složitých poměrů, především na území bývalé Jugoslávie.

Krzysztof Glass zase charakterizuje specifickou situaci poválečného Polska, a to jako relativně etnický, jazykově a kulturně homogenního státu. Vzhledem k historii tohoto státu znamenala tato situace novum. Poskytovala totiž dobré předpoklady k tomu, aby se celá polská společnost mohla vypořádat se starými konstrukcemi myšlení a realizovat demokratický proces. Krzysztof Glass přitom analyzuje rovněž znaky, cíle a postoje hlavních politických sil v zemi. Při svém výkladu vychází z historie, a proto si rovněž všímá polsko-německých vztahů.

V obecnější rovině zkoumá úlohu nacionalismu ve střední a východní Evropě v současnosti, tj. v období po zhroucení komunistických režimů, autorka Boguslava Bednarczyková. Přitom si všímá jeho specifík oproti současné situaci v zemích západní Evropy. „*Zatímco na Západě byl nacionalismus racionální a spojený s konceptem individuální svobody..., nacionalismus na Východě spočíval na tradičních emocích, nikoli na pragmatismu.*“⁵ Svůj výklad doplňuje Boguslava Bednarczyková nejen rozbořem ekonomiky zkoumané oblasti, ale i myšlenkové sféry.

Nejdůležitější společensko-politické otázky středoevropských a východoevropských zemí, úskalí jejich reformních procesů rozebírají ve svých studiích Barbara Serlothová, Sándor Kurtán, Emil Brix a Milan Lupták. Hodnotí možnosti třetí cesty, transformační procesy, přebírání západních politických představ, a to obecně i konkrétně na příkladech jednotlivých zemí (např. Maďarska a Ruska).

Emil Brix ve své stati zdůrazňuje nutnost, aby byla zaplněna *bílá místa* v dějinách střední Evropy ve dvacátém století. „*Pro vývoj středoevropského prostoru po mírových revolucích roku 1989 má velký význam při utváření nových demokracií, vztahů mezi nimi i při odstraňování předsudků a národních klišé mezi národy znalost bílých míst v dějinách 20. století.*“⁶

Problematiku ideologické sféry, deideologizace, popřípadě reideologizace, prosazování liberalismu či protekcionismu v zahraniční hospodářské politice zemí střední a východní Evropy, jakož i vztahy Německa a zemí střední a východní Evropy zkoumají studie Zdzisława W. Pusleckého, Bogdana Koszela a Jánose Ladányiho. Konkrétní skutečnosti v politickém systému i hospodářství Polska hodnotí Czesław Mojsiewicz, Ryszard Herburt a Maria Magoska.

„*Zhroucením východního bloku, zvláště rozpuštěním Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci, vzniklo politické a hospodářské vakuum, jež způsobilo, že Polsko, Maďarsko, Česká republika i Slovensko usilovaly o větší přiblížování k Evropskému společenství. Toto přiblížování započalo asociací dohodou.*“⁷

Pro hospodářskou přestavbu středoevropských a východoevropských států má přitom zvláštní význam vývoj zahraničního obchodu, zvláště exportu. Z. W. Puslecki ve své stati proto vysvětluje obtíže spojené se strukturálními přeměnami hospodářství středoevropských a východoevropských zemí.

Velmi zajímavá je rovněž stať Bogdana Koszela věnovaná vztahům Německa a zemí střední a jihovýchodní Evropy. Autor se zde obrací do historie, kde hledá kořeny těchto vztahů. Podrobně pak analyzuje situaci v letech 1989–1990, kdy došlo v Evropě ke zhroucení politických, hospodářských i ideologických systémů tehdejších komunistických států, patřících do tzv. východního bloku.

Celá publikace *Der schwierige Selbstfindungsprozess* může sloužit čtenářům k lepší orientaci v hlavních otázkách současného vývoje zemí střední a východní Evropy, tj. v prostoru, v němž žijeme a jehož problémy se nás všech úzce dotýkají. Proto by si ji měli pře-

číst všichni, kterým není lhostejný současný vývoj v našem státě, všichni, kteří se chtějí dozvědět, jaké problémy jsou společné všem transformujícím se zemím a jaké jsou pro jednotlivé státy specifické. Pro české čtenáře mohou být omezením snad jen jejich vlastní jazykové schopnosti.

Ivona Řezanková

¹ Der schwierige Selbstfindungsprozess. Regionalismen – Nationalismen – Reideologisierung. Kollektiv autorů. Hg. Peter Gerlich, Krzysztof Glass. Wien – Österreichische Gesellschaft für Mitteleuropäische Studien, Toruń – Wydawnictwo Adam Marszałek, 1995, s. 7.

² Tamtéž, s. 8.

³ Tamtéž, s. 14.

⁴ Tamtéž, s. 42.

⁵ Tamtéž, s. 91.

⁶ Tamtéž, s. 143.

⁷ Tamtéž, s. 167.